

УДК 327.57 (430+44)

ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: ПРЕЗИДАЛЬНО-КАНЦЛЕРСЬКІ ВІДНОСИНИ У СПІВПРАЦІ НІМЕЧЧИНИ І ФРАНЦІЇ

Андрій Тюшка

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, тел. (032)239-41-32
e-mail: andriy.tyushka@gmail.com*

Досліджено динаміку німецько-французьких взаємин через призму зміни політичного лідерства починаючи з перших післявоєнних років. Загалом виокремлено три умовні покоління децидентів вищого рівня, які формували й продовжують формувати політичні курси обох держав. Досліджено вплив ролі особистості лідера та ролі міжособистісних взаємин на державну політику Німеччини й Франції, зокрема у сфері двосторонніх відносин і загалом у європейській інтеграції. Німецько-французькі відносини проаналізовано у рамках інноваційної методологічної перспективи теорії персоналізації зовнішньої політики з використанням, як параметра дослідження, інституту міжособистісних зв'язків (*interpersonal linkages*) між керівництвом держав як детермінанти національних зовнішньополітичних курсів.

Ключові слова: німецько-французькі “особливі відносини”, міжособистісні зв'язки, динаміка німецько-французької співпраці, німецько-французька “пара”.

Німецько-французький тандем часто титулюють як “двигун” проекту європейської інтеграції. З самого початку його рушійною силою був і залишається сьогодні взаємозамкнений інституційно-організаційний механізм офіційних зустрічей, консультацій, нарад і дипломатичних заходів. Утім, історія міждержавної політики обох країн свідчить: динаміка німецько-французьких “особливих відносин” залежить, насамперед, від міцних зв'язків, установлених на самій вершині національних політик, *high politics*, – між Шарлем де Голлем та Конрадом Аденауером, Валері Жіскар д'Естеном і Гельмутом Шмідтом, Франсуа Міттераном і Гельмутом Колем. Безперечно, спрацювали також політичні моделі не надто плідних у державно-політичному вимірі особистих взаємин, таких, як, наприклад, між Людвігом Ерхардом і Куртом Георгом Кізінгером, з одного боку, і Шарлем де Голлем – з іншого, Віллі Брандтом і Жоржем Помпідю, Жаком Шираком і Герхардом Шрьодером. Все це, однак не винятково, дає підстави розглядати імпульсивно-темпераментні відносини між актуальним президентом Ніколя Саркозі та канцлером Ангелою Меркель як справу, віддалену від винятково етатичного виміру відносин Німеччини і

Франції. Частково це наслідок міжособистісної “органіки”, а частково – самої історії.

З погляду європейської політики, Францію по праву називають “свінговою державою” (англ. “swing state”)¹, адже її зовнішньополітичні “коливання” уже стали настільки рудиментарними, як і внутріполітичні (взяти, до прикладу, хоча би “традиції” страйкування останніх років). Водночас ступінь і масштаб інтеграції у Європі суттєво залежать від французької позиції, точніше демонстрації з боку Франції готовності до компромісу з Німеччиною. Така акцептована винятковість позиції французької держави (фр. “*excertion française*”)² зумовлена історичним досвідом: французька позиція у післявоєнній Європі опиралася на міцну “спину” зовнішньополітичної підтримки з боку Німеччини. ТанDEM обох країн десятиліттями задавав тон європейської інтеграції, чим заслужив публічно наданий і академічно (с)прийнятий титул інтеграційного “двигуна”³ у Європі.

Натомість сьогодні німецько-французькі відносини переживають не найкращі часи. Одну з причин такого становища, власне наявної уже кілька років кризи, німецький науковець Даніель Вернет вбачає у зміні політичного лідерства та управлінської верхівки, передовсім на французькому боці⁴. На думку науковця, майбутні покоління децидентів, тобто суб’єктів прийняття рішень на вищих щаблях керівних структур кожної з держав, у Франції та Німеччині доводиться час від часу переконувати, що Європа – це їхня спільна доля, яка такою була і залишається понині. Уже не вперше німецько-французькі взаємини перебувають на стадії суперечностей. Навіть часи найтіснішої співпраці характеризувалися непорозуміннями, розбіжностями у позиціях, ба навіть антагонізмами. Варто лише згадати напруження стосунків між обома націями за керівництва Франсуа Міттерана і Гельмута Коля на момент воз’єднання Німеччини, яке проявилось у зв’язку з визнанням німецько-польського кордону. На зламі 1989-1990 років Ф. Міттеран висловився з цього приводу достоту прямо, з певною ноткою фаталізму: “Що значить занепокоєна? Німеччина – це історична реальність, з якою треба рахуватися, подобається це комусь чи ні. Їй це до вподоби... В

¹ Schmidt, P. Frankreichs Aussen- und Sicherheitspolitik zwischen Integration und Unilateralismus / Peter Schmidt // *Züricher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung*. – 1997. – Nr.44. – S.18-33. – hier S.18.

² Там само, с.22.

³ Див.: Picht, R. Deutsch-französischer Bilateralismus als Motor der europäischen Integration: Mythos oder Realität? / Robert Picht, Wolfgang Wessels (Hrsg.). *Motor für Europa? Deutsch-französischer Bilateralismus und europäische Integration*. – Bonn: Europa Union Verlag, 1990. – 278 S. – S.15-31; Weske, S. Deutschland und Frankreich – Motor einer Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik? / Simone Weske. – Baden-Baden: Nomos, 2006. – 119 S.; Calleo, D.P., Staal, E.R. (Eds.). *Europe’s Franco-German Engine* / David P. Calleo, Eric R. Staal. – Washington: Brookings Institution Press, 1998. – 144 p.; Ritzenhofen, M. Der deutsch-französische Motor stottert / Medard Ritzenhofen // *Die Welt*. – 6. Juli 2004. – S.6.

⁴ Див.: Vernet, D. Ungewißheiten in der Europa-Politik. Neue deutsch-französische Entscheidungsgräger / Daniel Vernet // *Internationale Politik*. – 1998. – Nr.9. – S.1-6.

історії були нещасливі періоди, але місце мали також і щасливіші часи”⁵. Однак тим, що завжди слугувало опорою та носієм усього тягаря стосунків, було переконання, що передумовою миру у Європі є німецько-французька співпраця і що відбудова Європи залежить головно від витривалості навантаження на вісь між Парижем та Бонном, а після об’єднання Німеччини 1990 року – між Парижем та Берліном.

При цьому особисті стосунки між лідерами обох країн завжди відігравали вагомий роль при подоланні неунікненних розбіжностей у національних позиціях. Зразковим прикладом таких взаємин є стосунки між президентом п’ятої республіки у Франції Шарлем де Голлем та федеральним канцлером Німеччини Конрадом Аденауером, згодом між Валері Жіскар д’Естеном та Гельмутом Шмідтом і, зрештою, між Франсуа Міттераном та Гельмутом Коелем. Німецько-французькі “пари” (*фр.* “couple franco-allemand”)⁶ на вищому рівні не були винятковими проявами чинника персоналізації міждержавних білатеральних відносин – відповідні “пари” формувалися також на рівні співпрацівників канцелярії французького президента і канцелярії федерального канцлера Німеччини, але й на рівні “більш близьких до громадян інституцій”⁷. Такі «попарні» взаємини дозволили сформувати “мережу довіри і дружби”, яка, своєю чергою, давала змогу розуміти наміри партнера та породжувати спільні ініціативи.

Порівняльний ретроспективний аналіз дає підстави виокремити **три періоди-покоління**, визначальні для аналізу чинника персоналізації міждержавних відносин між ФРН та Францією, починаючи з завершення Другої світової війни.

За умовний *період “першого покоління”* лідерів країн Німеччина і Франція, які уже принаймні після німецько-французької війни 1870-1871 років стали “затятими ворогами” (*нім.* “Erzfeinde”) і воювали у Першій та Другій світових війнах одна проти іншої, після проголошення Жаном Монне 9 травня 1950 року

⁵ Gespräch des Bundeskanzlers Kohl mit Staatspräsident Mitterrand. – Paris, 15. Februar 1990 / *Küsters, Hanns Jürgen / Hofmann, Daniel (Hrsg.)*. Dokumente zur Deutschlandpolitik. Deutsche Einheit. Sonderedition aus den Akten des Bundeskanzleramts 1989/1990. – München: BMI, 1998. – 1667 S. – S.842.

⁶ Концепцію “німецько-французької пари” (*фр.* “couple franco-allemand”) у зовнішньополітичних зносинах політологів Петер А. Зервакіс та Себастьян фон Госслер визначають як “рецепт успіху [...], завдяки якому знову і знову вдавалось досягнути глибоко гармонізованої та емоційно дружньої співпраці по той бік партійно-політичних кулуарів”: *Zervakis, P.A.* 40 Jahre Elysée-Vertrag: Hat das deutsch-französische Tandem noch eine Zukunft? / Peter A. Zervakis, Sébastien von Gossler // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2003. – Nr.3-4. – S.6-13. – hier S.10. Водночас політологи зазначають, що коли “органіка” (чи-то “хімія” з *нім.* “Chemie”) між партнерами, що утворюють “пару”, не співпадає (як це було очевидно у випадку з Віллі Брандтом і Жоржем Помпідю чи Жаком Шираком і Герхардом Шрьодером), то міждержавні відносини можуть також постраждати, ставши заручниками особистих стосунків їхніх лідерів.

⁷ *Zervakis, P.A.* 40 Jahre Elysée-Vertrag: Hat das deutsch-französische Tandem noch eine Zukunft? / Peter A. Zervakis, Sébastien von Gossler // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2003. – Nr.3-4. – S.6-13. – hier S.10.

Декларації про Європу перетворилися на когерентну рушійну силу європейської інтеграції. І не дивно, адже у перші повоєнні роки керівництво обох країн зробило епохальну ставку на *німецько-французький білатералізм*⁸ як дієвий інструмент реалізації національних зовнішньополітичних стратегій. Такий інструмент був головним у зовнішньополітичному арсеналі першого повоєнного канцлера ФРН *Конрада Аденауера*, відправним моментом європейської політики котрого були франко-західнонімецькі відносини. Як зазначають німецькі історики А. Барінг та Г. Шьолльген, франко-західнонімецьке зближення було у той же час зворотною стороною охолодження американсько-західнонімецьких відносин⁹. Тим не менше, К. Аденауер шукав шляхи німецько-французького зближення, бо – як стверджує В. Брандт – “Франція притягувала Аденауера, оскільки це йому підказувала його рейнська інтуїція та каролінгові традиції. Окрім того, він розважно вираховував, що для Європи є добрим лише те, що виходить від німців і французів”¹⁰.

Цілком обґрунтовано можна стверджувати, що якщо у перші післявоєнні роки та у роки становлення зовнішньої політики ФРН як системи опорним хребтом франко-західнонімецьких відносин було взаємне примирення і закладення фундаменту для майбутньої (західно)європейської інтеграції, то в період більш пізнього етапу “ери Аденауера” та упродовж усього періоду “ери де Голля” ці відносини визначав доволі жорсткий білатералізм, тон у котрому задавала ініціативна зовнішня політика Парижа¹¹. Вольовий і видатний характер власне особистості президента *Шарля де Голля* підкреслює той історичний факт, що на початку 60-х років ХХ століття багато політиків як у Франції, так і в інших європейських країнах, вели мову про те, що “режим V Республіки, його зовнішня та військова політика недовговічні й існуватимуть лише допоки за кермом держави перебуває її засновник – генерал Шарль де Голль”¹².

⁸ Концепція “німецько-французького білатералізму” була висунута 1998 року Відділом “Франція / Німецько-французькі відносини” Німецького товариства дослідження зовнішньої політики (нім. “Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik”, DGAP), де й набула послідовного розвитку, а починаючи з осені 2000 року завдяки співпраці з Центром аналізу й прогнозування (фр. “Centre d’Analyse et de Prévision”, CAP) французького Міністерства закордонних справ отримала конкретне застосування. Див. докладніше: *Froehly, J.-P. Der „neue“ deutsch-französische Dialog. Abstimmung in der europäischen Außenpolitik / Jean-Pierre Froehly // Internationale Politik. – 1998. – Nr.9. – S.26–32.*

⁹ Див.: *Baring, A. Kanzler, Krisen, Koalitionen / A. Baring, G. Schöllgen. – Berlin: Siedler Verlag, 2002. – 318 S. – S.76.*

¹⁰ *Брандт, В. Воспоминания / В. Брандт: Пер. с нем. – Москва: Новости, 1991. – С.50.*

¹¹ Див.: *Manfrass, K. Das deutsch-französische Verhältnis nach der historischen Zäsur des Jahres 1989 / K. Manfrass // Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ). – 1995. – Nr. 30. – S.11–18. – S.11.*

¹² *Червяков, А.И. Военная политика Франции (1958-1993) / А.И. Червяков. – М.: Наука, 1994. – 107 с. – С.15.*

Під час офіційного візиту 14-15 вересня 1958 року канцлера ФРН Конрада Аденауера до Франції відбулася його перша зустріч із (тоді ще) прем'єр-міністром Франції Шарлем де Голлем, що дала важливі імпульси розвиткові франко-західнонімецьких відносин: уже в жовтні 1960 року було підписано франко-західнонімецький договір про військову співпрацю¹³.

Достоту як і К. Аденауер, Ш. де Голль став ревним прихильником франко-західнонімецької дружби – не спонтанно і не внаслідок раптового приступу сентиментальності. Однак, на відміну від канцлера ФРН, французький лідер керувався іншими мотивами. Як постулює американський дипломат Генрі Кіссінджер, “[з] часів Рішельє ціллю французької політики було тримати німецького сусіда зі злими намірами у стані слабкості й роздробленості, бажано в одному і другому одразу. У ХІХ столітті Франція дійшла висновку, що вона не здатна стримувати Німеччину власними силами; внаслідок цього з'явилися союзи з Великою Британією, Росією та багатьма малими країнами. Після завершення Другої світової війни такий варіант виключався. Навіть спільних зусиль Великої Британії та Франції виявилось недостатньо, аби перемогти Німеччину у кожній з двох світових воєн. А враховуючи те, що радянські війська знаходились уздовж Ельби, а Східна Німеччина перетворилась у радянського сателіта, результатом союзу з Москвою могло бути, швидше за все, радянське панування у Європі, аніж “стримування” Німеччини. Ось чому де Голль відмовився від традиційного протистояння Німеччині і довірив майбутнє Франції дружбі з історичним ворогом”¹⁴.

“Постановою неминущої ваги” називає рішення генерала де Голля “зробити франко-німецьке примирення не тільки наріжним каменем французької політики, а й надати йому інституційної форми”¹⁵ французький історик Норман Дейвіс. Історик також стверджує, що де Голль повернув німцям самоповагу, а Єлісейським договором, підписаним з канцлером Аденауером у січні 1963 року, “установив з Німеччиною “особливі відносини”, яких не мав із жодною іншою європейською країною”¹⁶. У такий спосіб історик формулює претензії на ексклюзивність франко-німецьких “особливих відносин” у міжнародних відносинах загалом. А як зазначає американський аналітик Ніл Ейшерсон, “відтоді всеохопна програма франко-німецької співпраці в царинах зовнішньої політики, оборони, освіти і в справах молоді, скріплювана регулярними

¹³ Див. про передумови укладення договору та роль у цьому лідерів обох країн: Lappenküper, U. Die Vision der „Europe européenne“: Adenauer und de Gaulle auf dem Weg zum Elysée-Vertrag / Ulrich Lappenküper // *Dokumente – Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog*. – 2007. – Nr.2. – S.35-39.

¹⁴ Кіссінджер, Г. Дипломатія / Г. Кіссінджер. – Москва: Ладомир, 1997. – 848 с. – С.520.

¹⁵ Дейвіс, Н. Європа: Історія / Н. Дейвіс: Пер. з англ. П.Тарашук, О.Коваленко. – К.: «Основи», 2006. – 1464 с. – С.1106.

¹⁶ Там само.

зустрічами глав держав, стала незмінним лідером розвитку міждержавних відносин у Західній Європі”¹⁷.

Відтак, важливо наголосити, що саме з початком німецько-французької співпраці, ініційованої Конрадом Аденауером та Шарлем де Голлем, сформувався формат відповідних “пар” глав держав та урядів обох країн, які по великому рахунку домоглися значних успіхів у “європейській справі”, а також у власне німецько-французьких відносинах.

Правління кабінету наступника К. Аденауера, *Людвіга Ерхарда*, припало на той період у політичному житті Європейської Економічної Спільноти, який характеризувався жорстким протистоянням деголлівської Франції намірам Великої Британії вступити до Спільноти. Можливість конструктивного впливу німецького колеги на позиції французького президента виключалася, адже де Голль публічно нехтував кандидатурою Л. Ерхарда як політичного партнера.

Уряд наступного канцлера ФРН, *Курта Георга Кізінгера*, активно ангажувався за вступ Великої Британії до Європейської Економічної Спільноти, чим неабияк нашкодив уже зіпсутим стосункам ФРН із деголлівською Францією, котра рішуче виступала проти. І хоча на період канцлерства К. Г. Кізінгера припадає історичний момент ухвалення франко-німецького рішення про спільне будівництво літаків “Ейрбас” (*англ.* “Airbus”), ухвалене під час одинадцятих білатеральних консультацій у Парижі 13-14 березня 1969 року, відносини Бонна та Парижу залишалися радше дистанційними, аніж дружніми. Свою роль у цьому відіграв, поза сумнівом, чинник особистості лідерів двох держав – ані з Людвігом Ерхардом, ані з К. Г. Кізінгером президент Ш. де Голль не підтримував особистих дружніх відносин, що простежувалося за урядування К. Аденауера.

Після відставки генерала де Голля постала реальна можливість розширення ЄЕСп та її структурного поглиблення. Уряд нового німецького канцлера *Віллі Брандта* виступив у цьому плані за розширення Спільного ринку¹⁸, і ще більше, ніж уряд К. Г. Кізінгера, почав домагатися прийняття Великої Британії до ЄЕСп. Власне з німецької ініціативи на нараді глав держав та урядів країн-членів ЄЕСп, що проходила в Гаазі 1-2 грудня 1969 року, ухвалено рішення розпочати переговори з ВБ та кількома іншими кандидатами на вступ до ЄЕСп, а вже на початку березня 1970 року В. Брандт наніс візит Сполученому Королівству, чим “заробив” бонус у вигляді прихильності Лондона і водночас “поглиби[в] на цьому ґрунті франко-західнонімецькі суперечності”¹⁹.

Випробування на міцність проходило німецько-французьке партнерство й наступного періоду: як зазначає російський історик А. І. Червяков, у французькій історіографії оцінку військово-політичного курсу Ж. Помпіду

¹⁷ *Ascherson, N.* The Special Relationship that will Survive all Tiffs / Neil Ascherson // *Independent on Sunday*. – 21st February 1993.

¹⁸ Див.: *Janning, J.* Deutschland in Europa: eine Bilanz europäischer Einigungspolitik / Josef Janning. – Melle: Knoth, 1993. – 62 S. – S.29-31.

¹⁹ *Павлов, Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с. – С.87.

традиційно подають як курсу, “успадкованого та мало чим відмінного від головних напрямів, окреслених Шарлем де Голлем”²⁰.

Отож, контакти між Людвігом Ергартом та, відповідно, Куртом Георгом Кізінгером і президентом де Голлем, а також між канцлером Віллі Брандтом та французьким президентом Жоржем Помпиду залишились на фоні «пари» К. Аденауер – Ш. де Голль радше прохолодними, співпраця Німеччини та Франції обмежувалась, здебільшого, заходами у сфері шкільної освіти, не торкаючись високих матерій *high politics*, а передусім політик безпеки та оборони.

Можна вважати, що активна “східна політика” ФРН та згладження міжсистемних суперечностей в умовах колективних зусиль з розрядки міжнародної напруженості стали причиною настання *пасивного етапу* у розвитку франко-західнонімецьких відносин, оскільки політичні наступники де Голля вкрай остерігались порушення збереженого статус-кво у Європі та, відповідно, зниження статусу Франції як світового актора. За підрахунками російського науковця Н. В. Павлова, “активізація двостороннього діалогу між Бонном та Парижем – повернення до “білатералізму”, достоту як і пришвидшення процесів західноєвропейської інтеграції, настала лише з “ерою Шмідта”²¹.

Періодичні економічні депресії у західному світі переросли у затяжні структурні кризи. Зростали інфляція, безробіття, дефіцит платіжного балансу. У всій повноті ці проблеми проявилися за урядування наступника В. Брандта на посту федерального канцлера – *Гельмута Шмідта*. І якщо у “європейській політиці” своїх попередників – християнських демократів К. Аденауера, Л. Ерхарда та К. Г. Кізінгера – домінувала ідея інтеграції, то Г. Шмідт висунув на передній план економічні інтереси ФРН у Європейській Економічній Спільноті²².

Ядро “європейської політики” уряду канцлера Г. Шмідта і його міністра закордонних справ Г.-Д. Геншера формували відносини з Францією. При цьому інтенсивність франко-західнонімецького діалогу справді вражала: Г. Шмідт відвідав Францію 22 рази, тобто стільки ж, скільки і К. Аденауер, але за вдвічі коротший період²³. Як визначає російський науковець Н. В. Павлов, “зближенню обох країн сприяли не лише спільні інтереси, а й *відносини довіри* між лідерами двох країн”²⁴. Як досліджує науковець, Гельмут Шмідт і *Валері Жіскар д’Естен* познайомилися ще коли обидва були міністрами фінансів, а в травні 1974 року

²⁰ Червяков, А.И. Военная политика Франции (1958-1993) / А.И. Червяков. – М.: Наука, 1994. – 107 с. – С.29.

²¹ Павлов, Н.В. Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с. – С.87.

²² Див.: Außenpolitik, Deutschlandpolitik, Sicherheitspolitik / Aus der Regierungserklärung von Bundeskanzler Schmidt vor dem Deutschen Bundestag am 17. Mai 1974 / *Auswärtiges Amt (Hrsg.)*. 40 Jahre Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: eine Dokumentation. – Stuttgart: Bonn Aktuell, 1989. – 797 S. – S.300.

²³ Див.: Там само, с.721.

²⁴ Павлов, Н.В. Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с. – С.89.

вони майже одночасно очолили власні країни; вони доповнювали один іншого у питаннях економіки та фінансів, їх об'єднувало спільне розуміння корінних проблем зовнішньої і безпекової політики; тож не дивно, що свій перший іноземний візит Г. Шмідт як канцлер здійснив до Франції.

Таким чином, зі вступом на посаду Гельмута Шмідта і Валері Жіскар д'Естена 1974 року німецько-французькі відносини знову стають більш "сердечними" й продуктивними: обидва ініціюють, серед іншого, створення Європейської Валютної Системи, Європейської Ради, а також прями вибори до Європейського Парламенту 1979 року.

Дециденти нового, "**другого покоління**" з французького та з німецького боку хоча й не керувались злостивістю через минуле чи навіть ворожістю, однак вони прийшли на посади без глибокого знання нюансів "особливих відносин" цього європейського тандема, без твердого переконання у його дієвості та без дійсного інтересу у продовженні (не кажучи уже про поглиблення) німецько-французької співпраці.

Ідеї Г. Шмідта про зміцнення антиамериканського спрямування франко-західнонімецької співпраці не вдалося реалізувати не лише тому, що він покинув найвищу політичну сцену країни, а передусім тому, що у другій половині 1970-х років у зовнішній політиці Франції відбулося зміщення акцентів, котре зі всією чіткістю проявилось після приходу до влади соціалістів. Соціалістичний уряд *Франсуа Міттерана*, продовжуючи нарощувати військовий потенціал країни, розгорнув нові ракетно-ядерні програми, приступив до створення "сил швидкого реагування" і, хоча французькі лідери продовжували заявляти, що про повернення Франції у військову організацію НАТО не може бути й мови, насправді участь країни у військово-політичних заходах альянсу помітно активізувалась.

Німецьку позицію у цьому питанні розкривають спостереження російського науковця Н. В. Павлова, котрий стверджує, що за урядування *Гельмута Коля* "збалансованість політики ФРН відчувалась як у стосунку до США, так і в стосунку до Західної Європи, а насамперед Франції"²⁵, тож не дивно, що вже 4 жовтня 1982 року "новоспечений" канцлер ФРН представився у Парижі президенту Франції Франсуа Міттерану. Західнонімецький християнський демократ і французький соціаліст на диво швидко знайшли спільну мову, а необхідність політичного спілкування переросла з роками у дружні відносини. Як досліджує російський історик Е. А. Нарочницькая, протягом 1980-х років "усі основні течії зовнішньополітичної думки Франції, за винятком принципових опонентів військової інтеграції [у структури НАТО], почали надавати пріоритетного значення франко-західнонімецькій військово-політичній співпраці"²⁶. За спостереженнями історика, з середини 1980-х років французькі лідери почали більш, ніж будь-коли до того, підкреслювати солідарність з ФРН:

²⁵ Павлов, Н.В. Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с. – С.108..

²⁶ Нарочницькая, Е.А. Франция в блоковой системе Европы, 1960-1980-е годы / Е.А. Нарочницькая. – М.: Наука, 1993. – 236 с. – С.182.

уперше схожу заяву зробив 20 червня 1985 року міністр оборони Ш. Ерню, зазначивши, що “Франція і Федеративна Республіка Німеччина мають однакові інтереси у сфері безпеки”; а ще рішучіше про це заявив у грудні 1987 року прем’єр Ж. Ширак, риторично запитавши “Хто віднині може сумніватися у тому, що, якби ФРН стала жертвою агресії, виступ Франції на її боці був би негайним і беззастережним? Не може бути окремої боротьби за Німеччину і окремої боротьби за Францію!”²⁷.

Історичну вагу мав той політичний момент, що уряд бундесканцлера Гельмута Коля уникнув вибору між США і Францією за принципом “або-або” і зумів дистанціюватись від “євроголлістських” тенденцій зліва – канцлер спробував знайти і таки знайшов баланс між США і Францією: як зазначає німецький політолог К. Хакке, “Франція стала при Колеві найближчим, а США – найважливішим зовнішньополітичним партнером Федеративної Республіки”²⁸.

Новий кабінет бундесканцлера ФРН *Герхарда Шрөдера* намагався зберегти за Німеччиною роль “локомотива і ядра європейської інтеграції”, утверджену за попереднього уряду²⁹. В урядовій заяві від 10 листопада 1998 року канцлер Г. Шрөдер наголосив, що “ціллю “червоно-зеленої” коаліції є створення близького і зрозумілого громадянам Європейського Союзу, зорієнтованого передовсім на вирішення соціально-політичних та екологічних проблем”³⁰. А в урядовій заяві від 29 жовтня 2002 року канцлер дефініював німецьку зовнішню політику як “політику в Європі, для Європи і як наслідок того, таку, що виходить з Європи”³¹.

Перше істотне зіткнення між Францією за президентства *Жака Ширака* (попри те, що його курс аналітики визначають як “безсюрпризний”³²) та Німеччиною за урядування Г. Шрөдера відбулося 1999 року під час саміту ЄС у Берліні, коли разом із “Порядком денним 2000” було затверджено рамки фінансування майбутнього розширеного Європейського Союзу. Франція відмовилась тоді проголосувати за німецьку пропозицію спільного фінансування аграрної політики.

Як пояснити чим далі, тим більш відмінний підхід Франції та Німеччини до європейської інтеграції, достоту як і до їхніх двосторонніх відносин загалом?

²⁷ Цит. за: *Там само*, с.188.

²⁸ Цит. за: *Павлов, Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с. – С.108.

²⁹ Див.: *Белякова, Т.В.* Политика Германии в отношении Европейского Союза после прихода к власти кабинета Г.Шрөдера / Т.В. Белякова // *Актуальные проблемы Европы*. – М.: Институт научной информации по общественным наукам РАН, 2000. – №3. Европейский Союз на рубеже веков. – с.255-264; *Малиновски, К.* Евроатлантические дилеммы правительства Герхарда Шрөдера / Кшиштоф Малиновски // *Европа – Журнал Польского института международных дел*. – 2004. – Том 4. – №4(13). – С.61-92.

³⁰ Цит. за: *Павлов, Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с. – С.247.

³¹ Цит. за: *Там само*, с.247.

³² Див. зокрема: *Lequesne, C.* Die Außenpolitik von Jacques Chirac oder: Frankreich ohne Überraschungen / Christian Lequesne // *DGAP Analyse*. – 2007. – Nr.2. – 13 S.

Справа у тім, що якщо раніше ФРН постійно виступала на політичному рівні як молодший партнер Парижа³³, то починаючи з 1990-х років Німеччина значно наростила територію і населення. Це поставило під сумнів колишні параметри франко-німецької співпраці у Європі. Відтак Париж убачав у розширенні ЄС на Схід перспективу відтиснення себе на географічні задвірки Європи, у той час як Берлін все більше просувався до геополітичного центру континенту, маючи можливість взяти на себе функцію зв'язкової ланки між Сходом і Заходом. Це зумовило виникнення стратегічного конфлікту між обома націями, в якому Берлін виступав за розширення Європейського Союзу, а Париж, навпаки, вимагав його інституційного поглиблення.

Нагода і водночас виклик зближення національних європейських політик Німеччини і Франції та внесення чіткості у двосторонні відносини випала **“третьому поколінню”** політиків обох країн, що змінило **“покоління '69”**³⁴ (як часто означають власне **“друге покоління”**), представленому сьогодні бундесканцлером *Ангелою Меркель* з німецького боку та президентом *Ніколя Саркозі* – з французького.

“Voilà, c'est fini...” – саме таку назву численні європейські ЗМІ давали історичному моменту завершення чергової ери французької внутрішньої і зовнішньої політики, **“ери Ширака”** (фр. “Chiracque”, “le chiracisme”). **“Найбільш витривалий політик, що його мала V Республіка”**³⁵, більше не балатувався (фактично, на третій термін) у президенти держави. Його наступник на президентському посту, *Ніколя Саркозі*, отримав у спадок, серед іншого, політичне середовище перебіжно-аварійного режиму роботи німецько-французького **“двигуна”** інтеграції: **“ані поплескування по плечі бундесканцлера Герхарда Шрьодера на знак згоди, ані довершені протокольні рукоцілування *“la chère chancelière allemande”* [з фр. “милий німецькій канцлерці”] Ангелі Меркель не змогли приховати те, що двигун європейського єднання циркулював по колу”**³⁶, не продукуючи необхідних (не те що нових) імпульсів і не проєктуючи їх на загальноєвропейський рівень. Причину такого **“простою”** роботи білатерального двигуна інтеграції часто вбачають у загальній **“стагнації”** двосторонньої німецько-французької співпраці за часів президентства Жака

³³ У двосторонніх відносинах керівництво ФРН свідомо визнавало лідерство французьких візаві. Як писав у своїх мемуарах Гельмут Шмідт: **“Через чутливість до престижу ... Бонну не варто виявляти себе в якості провідної сили, а слід постійно віддавати перевагу Парижу. Займаючи посади міністра оборони і фінансів, а потім і канцлера, я завжди зважав на те, щоб не тільки в протокольному, а й в політичному сенсі віддавати “першу скрипку” Франції”**: *Schmidt, H. Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte / H. Schmidt. – Berlin. – 1990. – 456 S. – S.176.*

³⁴ Див.: *Guimier, L. Génération 69 : Les trentenaires ne vous disent pas merci / Laurent Guimier, Nicolas Charbonneau. – Paris: Editions Michalon, 2005. – 173 p.*

³⁵ *Ritzenhofen, M. Adieu Jacques! Chiracs zwispältige Bilanz / Medard Ritzenhofen // Dokumente – Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog. – 2007. – Nr.2. – S.4-7. – S.4.*

³⁶ Там само, с.7.

Ширака³⁷. Зважаючи на складний характер особистих відносин між Ж.Шираком та Г. Шрьодером, зміну керівника німецького канцлерамту наприкінці 2005 року з надією сприйняла європейська громадськість, а саму нову бундесканцлерку А. Меркель одразу ж охрестили “втіленням загальноєвропейської надії”³⁸. Однак надію належало пронести через доволі несприятливі рамкові умови політичного середовища, в якому вірус взаємної дизацептації, привнесений Г. Шрьодером і Ж. Шираком, прогресивно поширювався і на нове політичне коло – напруженість відносин також між Ангелою Меркель і Жаком Шираком визначала цілий етап німецько-французьких відносин починаючи з листопада 2005 року і завершуючи травнем 2007 року, який загалом можна означити як “двостороннє, протокольно витримане “висиджування”: усі білатеральні заходи, від започаткованого Шрьодером і Шираком “блезгаймського діалогу” у ритмі частіших зустрічей до спільних засідань кабінетів, завершилися “без особливого тертя”; водночас обидві сторони уникали перейняття на себе їхньої (колись реальної) головної ролі “німецько-французького локомотива” розхитаного союзного потягу – наразі з 27-ма місяцями”³⁹.

Надія на оновлення відносин між Німеччиною і Францією (чи навіть відновлення їхніх “особливих відносин”), а водночас й небезпека, постала зі зміною «політичного орендаря» Єлісейського палацу 16 травня 2007 року, коли новим президентом Французької Республіки було обрано Ніколя Саркозі. За спостереженнями європейських аналітиків, новий президент Франції “зробив старт на міжнародній арені з фурору”, через який «роки політичного паралічу “grande nation” [з фр. “великої нації”] за Жака Ширака, зокрема з часів французького “ні” Конституційному договору ЄС, здавалося, забулись”⁴⁰. У забуття поринула, здавалося, також і німецька бундесканцлер Меркель, котра того ж 16 травня 2007 року поквапилася привітати нового президента Саркозі, з великими надіями (зокрема на французьку підтримку) підійшла до підготовки саміту ЄС у Брюсселі 23 червня 2007 року... І вся Європа дивувалась тому, що їх «медовий місяць» затягнувся, а ще більше прагнула дізнатися, чи буде щось опісля⁴¹. Та вже невдовзі, після червневого саміту з проблем реформування ЄС і прийняття нового установчого договору, федеральному канцлеру видавались улесливі похвали французького візаві підозрілими – і не лише тому, що “гіперпрезидент” (“супер Сарко”, “месье 1000 Вольт”, “землетрус на ймення Саркозі”, як одразу публічно охрестили французького главу держави⁴²) провадив

³⁷ Див.: Hilz, W. Perspektiven der „neuen“ deutsch-französischen Beziehungen / Wolfram Hilz // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.25-32. – hier S.26.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Watzal, L. Editorial / Ludwig Watzal // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.2.

⁴¹ Див.: Hilz, W. Perspektiven der „neuen“ deutsch-französischen Beziehungen / Wolfram Hilz // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.25-32. – hier S.25.

⁴² Див.: Watzal, L. Editorial / Ludwig Watzal // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.2; Müller-Brandeck-Bocquet, G. Frankreich: zurück in Europa, aber mit

попри всю протокольно витриману двосторонню співпрацю окрему, не узгоджену з Берліном лінію зовнішньої політики. Вести збалансовану національну (властиво, німецьку) і водночас європейську зовнішню політику німецькому канцлеру зовсім не допомагали сепаратні стратегії “економічного патріотизму” (фр. “*patriotisme économique*”)⁴³ французького президента.

Нова “пара” лідерів двох країн, Н. Саркозі і А. Меркель, характеризується, на думку віце-спікера федерального уряду Томаса Штега, ще й доволі “різним політичним темпераментом» (управлінський стиль німецького канцлера можна означити як “спокійно-розважливий”, у той час як стиль керівництва французького президента, що майже кожного дня шокує країну власними заявами, можна охарактеризувати як “амбіційно-імпульсивний”), утім досі темпераменти обох лідерів «відмінно взаємодоповнювалися»⁴⁴. Такої думки притримується також німецький політолог Вольфрам Гільц: “нелегкий, зокрема для федерального уряду, перехідний період у двосторонніх відносинах під час зміни Ширка [на посту президента] Саркозі можна, тим не менше, означити як вдалий. Свідома взаємна тактовність давалась узнаки на фоні важкого для обох сторін внутрішньо- і зовнішньополітичного притирання. Закладання основ “нових” (в плані особистостей) двосторонніх відносин, враховуючи зокрема спільні європейські амбіції, протікало настільки безперешкодно, що цього навіть не можливо було собі уявити з огляду на відмінні між собою [націо-нальні] погляди на проблему конституціоналізації [Європейського Союзу]”⁴⁵.

Позаяк, спостереження за вчинками французького глави держави дають змогу виявити цікаву закономірність: у той час як спільними зусиллями з німецькою бундесканцлеркою Меркель президенту Саркозі вдається долати перепони, зумовлені вихідними для обох констеляціями білатералізму, він сам же створює нові перешкоди налагодженій взаємодії між Парижем та Берліном, вдаючись до неузгоджених сепаратних зовнішньополітичних кроків. У Берліні сприймають таку позицію далеко не з ентузіазмом. Німецька газета *Der Spiegel* інформує з цього приводу: “[п]оцілунки в щічку, тримання за ручки – Меркель і Саркозі подають себе [...] як друзі. Однак насправді зчинився галас: федеральний уряд розгніваний сепаратними діями президента у Парижі”⁴⁶. Імпліцитна *сингулярність* зовнішньої політики Франції, зокрема, у напрямі

welchem Kurs? / Gisela Müller-Brandeck-Bocquet // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.11-18. – hier S.16.

⁴³ Müller-Brandeck-Bocquet, G. Frankreich: zurück in Europa, aber mit welchem Kurs? / Gisela Müller-Brandeck-Bocquet // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.11-18. – hier S.17.

⁴⁴ Цит. за: Weiland, S. Sarkos Solotouren ärgern Berlin / Severin Weiland, Stefan Simons // *Der Spiegel online*. – 07. Dezember 2007 // <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,522032-2,00.html>.

⁴⁵ Hilz, W. Perspektiven der „neuen“ deutsch-französischen Beziehungen / Wolfram Hilz // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.25-32. – hier S.27.

⁴⁶ Weiland, S. Sarkos Solotouren ärgern Berlin / Severin Weiland, Stefan Simons // *Der Spiegel online*. – 07. Dezember 2007 // <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,522032-2,00.html>.

безпеки та оборони⁴⁷ – чи не найвпливовіший чинник уповільнення франко-німецької інтеграції з курсом на комунітаризацію політичної платформи Європейського Союзу.

Отож, здавалось, ідеальна вихідна констеляція відносин у політичній “парі” Меркель–Саркозі не спричинилася до зміцнення “осі” між Парижем і Берліном у загальноєвропейському механізмі інтегрування. Широку підтримку європейської громадськості, яку не в останню чергу в результаті німецького президентства у Європейському Союзі у першій половині 2007 року здобула собі канцлер А. Меркель, французькому президенту ще лише належить завоювати. Якщо це йому вдасться, за підтримки бундесканцлера, тоді обидві країни можуть відновити статус “двигуна” чи “ядра” європейської інтеграції, що насамперед позначиться і на оновленні двосторонніх відносин – етап стагнації нарешті змінить позитивна динаміка німецько-французького білатералізму зразка 50-70-х років ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Белякова, Т.В.* Политика Германии в отношении Европейского Союза после прихода к власти кабинета Г.Шредера / Т.В. Белякова // *Актуальные проблемы Европы*. – №3. – с.255-264.
2. *Брандт, В.* Воспоминания / В. Брандт: Пер. с нем. – Москва: Новости, 1991. – 528 с.
3. *Дейвіс, Н.* Європа: Історія / Н. Дейвіс: Пер. з англ. П.Тарашук, О.Коваленко. – К.: «Основи», 2006. – 1464 с.
4. *Киссинджер, Г.* Дипломатия / Г. Киссинджер. – Москва: Ладомир, 1997. – 848 с.
5. *Нарочницкая, Е.А.* Франция в блоковой системе Европы, 1960-1980-е годы / Е.А. Нарочницкая. – М.: Наука, 1993. – 236 с.
6. *Павлов, Н.В.* Внешняя политика ФРГ в постбиполярном мире / Н.В. Павлов. – Москва: Наука, 2005. – 410 с.
7. *Червяков, А.И.* Военная политика Франции (1958-1993) / А.И. Червяков. – М.: Наука, 1994. – 107 с.
8. *Ascherson, N.* The Special Relationship that will Survive all Tiffs / Neil Ascherson // *Independent on Sunday*. – 21.02.1993.
9. *Baring, A.* Kanzler, Kriesen, Koalitionen / A. Baring, G. Schöllgen. – Berlin: Siedler Verlag, 2002. – 318 S.
10. *Froehly, J.-P.* Der „neue“ deutsch-französische Dialog. Abstimmung in der europäischen Außenpolitik / Jean-Pierre Froehly // *Internationale Politik*. – 1998. – Nr.9. – S.26-32.
11. *Guimier, L.* Génération 69 : Les trentenaires ne vous disent pas merci / Laurent Guimier, Nicolas Charbonneau. – Paris: Editions Michalon, 2005. – 173 p.

⁴⁷ Див. про інтереси й дії саркозівської Франції у СЗППБ Європейського Союзу: *Hilz, W.* Perspektiven der „neuen“ deutsch-französischen Beziehungen / Wolfram Hilz // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.25-32. – hier S.30-31.

12. Hilz, W. Perspektiven der „neuen“ deutsch-französischen Beziehungen / Wolfram Hilz // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.25-32.
13. Janning, J. Deutschland in Europa: eine Bilanz europäischer Einigungspolitik / J. Janning. – Melle: Knoth, 1993. – 62 S.
14. Lappenküper, U. Die Vision der „Europe européenne“: Adenauer und de Gaulle auf dem Weg zum Elysée-Vertrag / Ulrich Lappenküper // *Dokumente – Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog*. – 2007. – Nr.2. – S.35-39.
15. Lequesne, C. Die Außenpolitik von Jacques Chirac oder: Frankreich ohne Überraschungen / Christian Lequesne // *DGAP Analyse*. – 2007. – Nr.2. – 13 S.
16. Manfrass, K. Das deutsch-französische Verhältnis nach der historischen Zäsur des Jahres 1989 / K. Manfrass // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 1995. – Nr. 30. – S.11-18.
17. Müller-Brandeck-Bocquet, G. Frankreich: zurück in Europa, aber mit welchem Kurs? / Gisela Müller-Brandeck-Bocquet // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38. – S.11-18.
18. Picht, R. Deutsch-französischer Bilateralismus als Motor der europäischen Integration: Mythos oder Realität? / Robert Picht, Wolfgang Wessels (Hrsg.). Motor für Europa? Deutsch-französischer Bilateralismus und europäische Integration. – Bonn: Europa Union Verlag, 1990. – 278 S. – S.15-31.
19. Ritzenhofen, M. Adieu Jacques! Chiracs zwispältige Bilanz / Medard Ritzenhofen // *Dokumente – Zeitschrift für den deutsch-französischen Dialog*. – 2007. – Nr.2. – S.4-7. – S.4.
20. Ritzenhofen, M. Der deutsch-französische Motor stottert / Medard Ritzenhofen // *Die Welt*. – 6. Juli 2004. – S.6.
21. Schmidt, P. Frankreichs Aussen- und Sicherheitspolitik zwischen Integration und Unilateralismus / Peter Schmidt // *Züricher Beiträge zur Sicherheitspolitik und Konfliktforschung*. – 1997. – Nr.44. – S.18-33.
22. Vernet, D. Ungewißheiten in der Europa-Politik. Neue deutsch-französische Entscheidungsträger / Daniel Vernet // *Internationale Politik*. – 1998. – Nr.9. – S.1 – 6.
23. Watzal, L. Editorial / Ludwig Watzal // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2007. – Nr.38.
24. Weiland, S. Sarkos Solotouren ärgern Berlin / Severin Weiland, Stefan Simons // *Der Spiegel online*. – 07. Dezember 2007 //
25. <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,522032-2,00.html>.
26. Weske, S. Deutschland und Frankreich – Motor einer Europäischen Sicherheits- und Verteidigungspolitik? / Simone Weske. – Baden-Baden: Nomos, 2006. – 119 S.
27. Zervakis, P.A. 40 Jahre Elysée-Vertrag: Hat das deutsch-französische Tandem noch eine Zukunft? / Peter A. Zervakis, Sébastien von Gossler // *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ)*. – 2003. – Nr.3-4. – S.6-13.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2011

Прийнята до друку 05.04.2011

FOREIGN POLICY PERSONALIZATION: PRESIDIAL-CHANCELLOR'S RELATIONSHIP IN FRANCO-GERMAN COOPERATION

Andriy Tyushka

*Ivan Franko National University of Lviv,
vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (032)239-41-32
e-mail: andriy.tyushka@gmail.com*

This article goes into the dynamics of the Franco-German through the prism of changing political leadership in both countries starting from the early post-war period. In general, three conventional generations of top decision-makers have been marked out who shaped and, respectively, continue shaping national policies in both states. In this article I examined the influence on the nation-state policies towards bilateral relationships and European integration in particular exerted by the personality of national political leaders and personal links between them. Finally, the Franco-German relationship has been analyzed within an innovative methodical perspective using as research parameter interpersonal linkages between state leaderships as national foreign policies determinants.

Key words: Franco-German “special relationship”, interpersonal linkages, dynamics of Franco-German cooperation, “couple franco-allemand”.

ПЕРСОНАЛИЗАЦИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ: ПРЕЗИДЕНТСКО-КАНЦЛЕРСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СОТРУДНИЧЕСТВЕ ГЕРМАНИИ И ФРАНЦИИ

Андрей Тюшка

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина, тел. (032)239-41-32
e-mail: andriy.tyushka@gmail.com*

Исследована динамика германо-французских отношений через призму изменения политического лидерства начиная с первых послевоенных лет. Всего выделено три условных поколения децидентов высшего уровня, которые формировали и продолжают формировать политические курсы обоих государств. Исследовано влияние роли личности лидера и роли межличностных отношений на государственную политику Германии и Франции в частности в сфере двусторонних отношений и в целом в европейской интеграции. Наконец, германо-французские отношения проанализированы в рамках инновационной методологической перспективы теории персонализации внешней политики с использованием в качестве параметра исследования института межличностных

связей (*interpersonal linkages*) между руководством государств как детерминанты национальных внешнеполитических курсов.

Ключевые слова: немецко-французские «особые отношения», межличностные связи, динамика немецко-французского сотрудничества, немецко-французская «пара».